

„PAL/ PALID” CA EPITET METAFORIC ÎN POEZIA LUI EMINESCU*

„PALE/ PALLID” AS METAFORICAL EPITHET IN EMINESCU’S POETRY

Dinu MOSCAL

Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași/ The “A. Philippide”
Institute of Romanian Philology

e-mail: dinu.moscal@gmail.com

Abstract: *The epithets pal “pale” and palid “pallid” could have been linked here by a conjunction. Instead, they are placed at the same level (pal/ palid) because of their semantic identity in Eminescu’s lyrics. Their importance has been already highlighted by several critics, and especially by I. Negoïtescu, who referred to the epithets of pallor as a symbol, and systematically returned to them. By simply identifying these epithets with death or the myth of death, with the angelic purity, but also with the purity of the demon, within expressions such as androgenie difuză a morții “diffuse androgyny of death” and demonul palorii “the demon of pallor”, there is no poetic symbol, but only a vague image. Associating these adjectives with characters such as the Poet, the Monarch, the Sleep and the Demiurge, usually at an intuitive level, does not reveal the intended meaning. These epithets appear in Eminescu’s poetry with non-metaphorical meaning as well, that is with denotative or connotative meaning. Instead, the metaphorical meaning belongs to the extra-existential world. The strong occurrence of these adjectives in Mortua est! and the debates around them within this poem since its first publication focused the attention not only to the final version of the text but also to its variants. Pal/ palid does not have a unique meaning in this poem, but we may assume that the connotative meaning is not transcended in any of its versions, including the last one. As a metaphorical epithet, pal/ palid is associated with the lyrical creation as act and as purpose, as well as with the pure ideal which is situated outside the dichotomy of life–death (being–non-being), either as a reality of the poetic thought or as a mythical reality. The poems in which pal/ palid carries this metaphorical meaning are: Venere și Madonă/ Venus and Madonna, Epigonii/ The Epigons, Luceafărul/ The evening star, Povestea magului călător în stele/ The story of the magician who travels to the stars, Mureșanu. Tablou dramatic/ Mureșanu. Dramatic tableau and Memento mori. The metaphorical ‘extra-existential’ meaning differs from any*

* O versiune anterioară a acestui text a fost prezentată sub formă de comunicare la la „Zilele Eminescu” – Colocviul de exegeză literară *In honorem. Insurgența lui Ion Negoïtescu*, Ipotești, 13-14 iunie 2019.

concept of overcoming the antagonism being–non-being which is highly represented in Eminescu’s poetry. It supposes placement outside this antagonism.

Keywords: Eminescu’s poetry; pale; pallid; metaphorical epithet; extra-existential;

1. Observații preliminare

Termenii din titlu, *pal* și *pallid*, ar fi putut fi redați și legați prin conjuncție, însă am ales punerea lor în același plan în virtutea semnificației, în principiu aceeași, chiar și la nivel de limbă, nu doar la Eminescu. Cele două forme se explică prin intrarea lor în limba română prin filiere diferite (fr. *pâle*, respectiv lat. *pallidus*/ it. *pallido*). Sensul general al celor două cuvinte este „lipsit de culoare”, în special despre față, sau, prin extensie, cu referire la culoare, „lipsit de intensitate”, dar termenii pot funcționa și ca termeni cromatici, ca sinonimi ai lui *galben*. La nivel contextual sau, mai exact, cotextual, acest sens poate fi actualizat întocmai, ca sens denotativ, ca asociere a unei idei legate de denotație („lipsit de viață”), dar poate fi actualizat și ca sens metaforic, deși mai rar sau poate chiar în mod excepțional în lirica eminesciană. Recurența sensului metaforic poate conduce chiar la identificarea unui simbol poetic. Astfel de sensuri interne sunt întotdeauna și repere pe drumul înspre universul unei creații artistice. O exegeză care nu se bazează pe sensurile interne, al căror conținut provine din interiorul creației artistice, devine o contribuție excentrică, indiferent de cauzele tropismului ei (autor, surse, epocă etc.) și oricât de savantă ar fi aceasta. Lipsa unei astfel de ancorări o plasează în sfera criticii externe, care poate fi de multe ori și o mărturie a inexistenței unei comunicări pe căile esteticii cu universul operei artistice. Textul de față se limitează la identificarea unui astfel de sens intern, fără a continua printr-o critică externă.

2. Niveluri ale „sensului intern”

Referindu-se la „legăturile de cuvinte”, Tudor Vianu afirmă că:

„există fără îndoială reveniri de contexte aidoma sau asemănătoare, care sunt ca niște focare în care se adună razele convergente ale poeziei. A le găsi pe acestea și a le cuprinde în toată întinderea înțelesului lor, înseamnă a încerca să te faci stăpân peste nucleul în care se găsesc condensate virtualitățile mai de seamă ale unei creații” (Vianu, 1937: 67-68).

„Legăturile de cuvinte” sau „împerecherile de cuvinte” urmărite de Vianu în poezia lui Eminescu sunt cele pentru conceptul de ‘voluptate a durerii’. Desigur, aceste „focare în care se adună razele convergente ale poeziei” nu se limitează la sintagme. Este cunoscută importanța unor termeni precum *lună*, *izvor/ a izvorî*, *tei*, *codru*, *mare*, sau distincția între *gând* și *gândire*. Mulți

termeni din dicționarul coordonat de Irimia (2005; 2007) au, fără îndoială, statut de „focar”, fie că este vorba despre o pregnantă mai mare sau mai mică a acestora în fațetele universului liric eminescian. Se poate remarca preponderența substantivului în astfel de poziții, la care se adaugă verbul, ceea ce nu trebuie să mire, având în vedere caracterul designativ al acestora. Însă, chiar dacă mai rar, și calificativele lor, adjectivul, respectiv adverbul, pot ajunge la acest statut. Dar nici aceasta nu este o limitare, pentru că se poate urmări, spre exemplu, valoarea gerunziului ca semn al reveriei sau al visării mitice în lirica eminesciană, dând atenție inclusiv evoluției unor creații până la varianta ultimă. De exemplu, în ultima strofă a variantei a treia a poeziei *Dorința* apare participiul *adormiți* – „*Adormiți* mai de plăcere”, la fel și în a patra și în a cincea – „*Adormiți* de armonie”, dar „*Adormind* de armonia” în varianta finală. Un caz similar poate fi observat și în evoluția variantelor poeziei *Povestea codrului*, unde se schimbă și verbul: „*Și senchină* zi și noapte” – „*Și trăiesc* cu toți din mila” – „*Toate înflorind* din mila/ Codrului, Măriei-sale...”. La un alt nivel, adică în afara statutului de „focar”, poate fi avută în vedere funcția prepoziției, atât la nivelul semantic lexical („*Alunece luna/ Prin* vârfuri lungi de brad” *Mai am un singur dor*, „*Lună, treci prin* vârfuri de copaci” *Mureșanu*, 1876; vezi Irimia 2014: 453), cât și al implicațiilor gramaticale la nivel de caz (schimbarea acuzativului cu valoare de locativ din prima variantă a *Rugăciunii unui dac*, „*Dând pulberea-mi țărâni și inima-mi în vânt*”, cu dativul prepozițional în varianta finală, ceea ce implică apartenența la lumea stihilor, reprezentată aici prin vânt: „*Dând pulberea-mi țărâni și inima-mi la vânt*”; vezi Moscal, 2018: 239) sau al funcției numărului („*Și eu trec de-a lung de maluri*” *Lacul*; vezi Irimia, 1998: 142-143). Fie că este vorba despre o prezență mai mult sau una mai puțin ridicată în poezia lui Eminescu, importanța fiecărui element din arhitectura poetică eminesciană nu poate fi ierarhizată în plan calitativ sau, în cazuri și mai nefericite, subestimată prin aprecieri generale, prin apelul la diverse clișee (pesimismul eminescian, influențe de diferite tipuri) sau prin limitarea la analize de ordin estetic (plasticitatea imaginii, ritm, rimă etc.). În acest sens, este suficient să redăm cuvintele lui Eminescu din ciorna de scrisoare referitoare la cele patru poezii publicate la 1 martie 1878: „În orice caz, eu n-am vrut să le dau formă ridiculă, și dacă sunt greșeli, eu din parte-mi am cântărit orice cuvânt” (Eminescu, 1943: 2).

3. *Pal/ palid* în lirica eminesciană

Termenii *pal/ palid* apar la Eminescu și cu sens denotativ: „Fața pală-n raze blonde, chip de înger, dar femeie” (*Venere și Madonă*), „Palidă și mohorâtă maica Domnului se vede” (*Înger și demon*), „Pe malurile Senei, în faeton de gală,/ Cezarul trece palid, în gânduri adâncit” (*Împărat și proletar*), „Iară luna argintie, ca un palid dulce soare”, „Vinuri dulci, mirositoare și

femei cu chipul pal” (*Memento mori*), sau cu sens conotativ: „Eu făcut-am zeititate dintr-o palidă femeie” (*Venere și Madonă*), „De-aceea nu voi ca eu să fiu:/ Pală idee-a Dumnezeirei” (*Phylosophia copilei*). Într-o sintagmă metaforică precum „al nopții palid domn” (*Strigoii*), sensul denotativ participă la sensul metaforei (pentru „lună”). Pe de altă parte, în lanțul metaforic „Înger palid cu priviri curate,/ Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,/ Strai de purpură și aur peste țărâna cea grea” (*Epigonii*), epitetul *palid* nu participă nici cu un sens denotativ, nici cu unul conotativ.

Palid este adesea un epitet pentru *înger*. Cu excepția versurilor din finalul poemului *Memento mori*, „În catapeteasma lumii soarele săngălbenească,/ Ai peirii palizi îngeri dintre flacăre să crească/ Și să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort”, unde sensul conotativ este ușor de identificat, în această sintagmă, care în restul situațiilor apare doar la singular („înger palid”), sensul nu pare a fi nici denotativ, nici conotativ. Această observație este valabilă nu numai în cazul acestei sintagme, ci și în ceea ce am putea numi – folosind un concept impus de Negoïtescu (1980) – „zona plutonică” a creației eminesciene. Negoïtescu chiar insistă asupra caracterului de simbol al palorii. Referindu-se la lanțul metaforic din *Epigonii*, citat mai sus, acesta afirmă:

„E adevărat că, atunci când vrea să definească numai prin sugestie, Eminescu vede în poezie un înger al palorii, o voluptate de glasuri tremurate [...], simboluri care deschid totuși alte zări, de îndată ce sunt puse în relație cu viziunile zonei plutonice, pe care le vom analiza la timpul lor, și asupra cărora se poate anticipa: «îngerul palid cu priviri curate» este mitosul morții și demonia purității ei” (Negoïtescu, 1980:15).

Deși revine constant asupra „simbolului” palorii, se poate spune că acesta capătă cel mult o imagine prolixă din toate revenirile pe parcursul lucrării: „Eminescu [...] este un adevărat voluptuos al funerarului, al palidității cadaverice”, „aerul de moarte revine în diverse rânduri, chiar în idealizarea tinereții, care e o idealizare funebră: voievodul «dureros de pal», «fața cea pală» a demonului Somnului, îngerul «ca marmura de pal», o adevărată androgenie difuză a morții” (42), „Poetul, Călugărul și Monarchul [...] – paloarea și tristețea lor au un înțeles mai adânc: în inima lor se deschide misterul lumii, și acest mister îi umple de voluptatea durerii” (46), „Somnul e plângere uranică, dezlănțuire fantasmagorică a dorului blând și palid”, „O atmosferă liturgic-cosmică, de crepuscul arzând în nori de tămâie, ce ametește și împalidează: «Și capete de geniu, când ard, când se inspiră,/ Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,/ Că ziua e aproape... Și palizii poeți/ Profeti-s plini de vise ai albei dimineți» (*Mureșanu. Tablou dramatic*, 1869)” (52), „geniul Luminii, care cutremură și împalidează [...]. Monarchul e

androgenul misterios, cu fața ninsă de paloare, sublunar, înger-demon, iradiind magica sa tristețe sau puterea sa astrală” (56), „Demiurgul [...] poate fi socotit ipostaza divină a monarchului-androgen, a ascetului ce soarbe apa mării sau se îmbată de contemplativitate, a poetului-înger, a geniului Somnului și a demonului palorii” (57), „luna învăluie formele, redându-le elementaritatea, plenitudinea dintâi scufundată în sine, aici paloarea, nemărginirea integratoare, a morții, plânsul haosului: «Decebal (palid ca murul vărut în nopți cu lună)» [*Memento mori*]” (68) etc. Negoïtescu evidențiază asocierile specifice ale palorii în lirica eminesciană, dar nu ajunge la o interpretare care să ne apropie mai mult de universul său liric. El nu ajunge la conturarea unui sens al palorii, dar indică asocierile generice cu îngerul, cu Poetul, cu Monarchul (fără a menționa și versul: „Un monarc cu fața pală”, *Cine-i?*) și, oarecum la nivel intuitiv, cu Somnul și cu Demiurgul. Dând atenție celor câtorva exemple citate aici, pare destul de evident că sensul palorii în afara denotației și a conotației nu se află în raport cu sfera condiției existențiale a umanului, ci cu sfera extra-existențialului.

3.1. Pal/ palid în *Mortua est!*

În poezia antumă este cunoscută prezența pregnantă a epitetelor *pală* și *palid* în *Mortua est!*, criticată de Maiorescu (în *Dirrecția nouă în poezia și proza română*) într-un acces de încredere în percepția sa estetică: „Dar și aici, ca în celelalte, sunt greșeli ce trebuiesc neapărat îndreptate. Abuz de cuvântul *pală*, care poate n-ar trebui uzat deloc” (Maiorescu, 1966: 93). Epitetul este fixat imaginii din prima parte, așa cum bine observă Rodica Marian în studiul privind „crezul ambiguu” în *Mortua est!*:

„Paloarea figurii însuflețite (care *trece*) printre castelele din ceruri corespunde cu cea a îngerului de față înainte de moarte și nu cu lutul rămas... Așadar, acea *sfântă regină* menită să treacă printre castelele miraculoase din cer este descrierea dezvoltată a sufletului care *trece* prin spațiu” (Marian, 2008: 182).

Nu trebuie însă trecută cu vederea și continuarea comentariilor la acest poem de început al lui Eminescu, probabil primul care ar putea fi asociat zonei „plutonice”: „În *Mortua est!* neantul este o moarte eternă, în mod cert, însă ceva din principiul renăscător pornit din moarte străbate deja în ideatica eminesciană, deși nu accentuată în prim plan semantic” (184). Pe de altă parte, nu poate fi omis faptul că în același context, urmând comentariile Rosei Del Conte, Rodica Marian asociază paloarea și cu idealul frumuseții:

„Oricum am interpreta sensul poetic al adjectivului *palid*, nu-l putem asocia cu noțiunea unei ciudățenii, ci numai cu atributul idealului frumuseții romantice, fiindcă în text *palid suflet* apare încă în strofa

3-a și apoi în *inger cu fața cea pală* din strofa a 6-a. În legătură cu epitetul *palid*, Rosa Del Conte ([1990]: 50) consideră revelatorie înlocuirea lui *vânăta* din variante cu *palid* din textul definitiv, în sensul că «ajută la pătrunderea în intimul atitudinii spirituale a poetului, [...] [și] surprinde efortul prin care își impune să adere la un ideal estetic mai perfect» (Ibidem: 308)” (Marian 2008: 189).

În interpretarea Rosei Del Conte, sensul de ‘ideal estetic’ al lui *palid* este dublat de acela de ‘non-sens’, „pentru că aspirația ființei apare întoarsă și deviată” (Del Conte, 1990: 50). Această interpretare trebuie pusă în legătură cu finalul poemului, unde variantele arată o preocupare vizibilă pentru epitetul *palid* – ca opțiune pentru *vânăta* – dar și pentru locul acestuia în penultimul vers (cu variantele suprascrise redade ca atare): „De e scop într-asta, e pallid ș-ateu/ Pe vânăta-ți față nu e Dumnezeu” [*Elena (meditațiune)*, în Eminescu 1939: 302], „De e scop ^{sens} în asta, e palid ^{vânăta}, ateu.../ Pe vânăta-ți față nu-i scris Dumnezeu” (ms. 2259, sub-ms. Marta, în Eminescu 1939: 469). Oscilarea între *vânăta* și *palid* și interschimbabilitatea lor în aceste ultime două versuri lasă să se vadă același sens în acest loc, în cazul variantelor poemului. De altfel, în varianta penultimă, când în penultimul vers apare deja adjectivul *întors*, în ultimul vers apare *vânăta* (310), pentru ca în versiunea finală să apară *palid* (40). Într-adevăr, adjectivul *întors* din varianta finală adaugă o nuanță de împotrivire și chiar revoltă, însă înlocuirea epitetului *vânăta* prin *palid* în penultimul vers nu pare a fi un argument pentru interpretarea ca atenuare a „blasfemiei finale”, așa cum afirmă Del Conte:

„Dar chiar această frunte neatinsă de fecioară, pe care moartea a făcut-o de marmură, fără să îndrăznească s-o profaneze, este cea care provoacă încheierea descurajată și blasfemă. Atenuarea epitetului *palid*, care ia locul lui *vânăta*, țintește tocmai la acest scop” (Del Conte, 1990: 50).

Prima parte a afirmației Rodicăi Marian, redată în întregime mai sus, și anume că „în *Mortua est!* neantul este o moarte eternă, în mod cert” (Marian, 2008: 184), este într-un totuș incontestabilă dacă textul de referință este varianta ultimă. Lăsând la o parte interpretarea prin raportare la varianta *vânăta* a valorii epitetului *palid* din penultimul vers, care rămâne o problemă de nuanță, paloarea ca imagine a idealului frumuseții (Del Conte, 1990: 308) – în definitiv doar a idealului – este valabilă în toate variantele, inclusiv în cea finală. Însă primele variante ale poemului sunt străbătute de o altă percepție a morții, mai apropiată de intrarea în eternitatea însăși decât în „moartea eternă”: „Când zboară la soare o rază de soare/ Când zboară pe nouri un angel ce moare/ Eu nu plâng că raza c-un zâmbet d-amor/ O trase la sine eternu-i izvor.” [*Elena (meditațiune)*; *Mortua est!* (variantă), în

Eminescu 1939: 301, 306]. Epitetul *palid/ vână*t din penultimul vers al variantelor, ca determinant pentru *scop/ sens*, face ca întregul final să se așeze sub semnul negării detașate: „De e scop ^{sens} în asta, e palid ^{vână}t, ateu.../ Pe vânăta-ți față nu-i scris Dumnezeu” (ms. 2259, sub-ms. Marta, în Eminescu 1939: 469). În evoluția poemului către varianta ultimă această viziune este eliminată prin înlăturarea versurilor citate și prin intervenția din versurile finale. Atitudinea este de revoltă în fața neantizării până și a idealului celui mai înalt.

În *Mortua est!*, epitetul *pal/ palid* (inclusiv varianta *vână*t) nu apare cu sensul metaforic al extra-existențialului. Cea de-a doua parte a afirmației Rodicăi Marian – „însă ceva din principiul renăscător pornit din moarte străbate deja în ideatica eminesciană, deși nu accentuată în prim plan semantic” (Marian 2008: 184) – își are argumentul în primele variante, nu și în ultimele două. Urmărind evoluția variantelor poemului *Mortua est!*, se poate observa că aici direcția este inversă față de evoluția variantelor poemului *Luceafărul*, unde imprecizia din finalul variantelor este înlocuită prin reconștientizarea apartenenței la extra-existențial.

3.2. Pal/ palid ca epitet metaforic în poezia antumă

În poezia antumă, adjectivul *palid* ca epitet metaforic cu sensul de ‘extra-existențial’ poate fi remarcat în *Venere și Madonă*, unde este asociat creației poetice ca act și ca finalitate: „Ți-am dat palidele raze ce-nconjoară cu magie/ Fruntea îngerului-geniu, îngerului ideal”. În *Înger de pază* este asociat idealului, însă aici este un context diferit, cel al identității dintre viață și moarte și trecerea în neființă ca eliberare de condiția existenței umane, astfel că sensul este apropiat de cel din variantele poemului *Mortua est!*: „Dar cum te văzui într-o palidă haină,/ Copilă cuprinsă de dor și de taină,/ Fugi acel înger de ochiu-ți învins [...]/ Ori poate!... O-nchide lungi genele tale/ Să pot recunoaște trăsurile-ți pale –/ Căci tu – tu ești el” (*Înger de pază*). *Palid* apare cu sensul de ‘extra-existențial’ și în interiorul lanțului metaforic din *Epigonii* („înger palid cu priviri curate”), precum și în imaginea *Luceafărului* („El vine trist și gânditor/ Și palid e la față”). În aceste texte, epitetul *pal/ palid* este asociat unor realități aflate în afara existenței (umane): „palidele raze” trimit la razele lunii (luna este interpretată ca „intelectul ultim” de către Negoșescu 1980: 25), asociate geniului creator. „Înger palid cu priviri curate” din lanțul metaforic cunoscut este interpretat de D. Irimia ca „apartenență a poeziei la lumea transcendentului” (Irimia, 2017: 103). Se poate adăuga că există o relație între epitetul *palid*, în care se identifică sensul metaforic al desprinderii de viu, de imanent, adică, mai explicit, de sfera antagonismului viață–moarte, noțiuni care se implică reciproc, și epitetul *curate* din „priviri curate”, care califică cunoașterea eliberată de imanent, de uman, cu sensul de condiție existențială. Aceeași valoare, adică epitet

metaforic al ne-vieții, precum și al ne-morții, o are *palid* și în *Luceafărul*: „palid e la față”. Însemnele morții și desemnarea ca atare sunt de fapt indicii ale ne-vieții, ale non-neptunicului (pentru conceptul de ‘neptunic’, vezi Negoïtescu 1980: 10): „Un vânăt giulgi se-ncheie nod/ Pe umerele goale”, dar „Un giulgiu albastru” în variante (Marian & Șerban, 2007: 296), „Un mort frumos cu ochii vii”, „Căci eu sînt vie, tu ești mort”. Legat de această situație a Luceafărului în spațiul ne-vieții și al ne-morții, care se află în opoziție cu cel al vieții și al morții, interpretarea lui Negoïtescu nu atinge sensul cererii Luceafărului în afirmația: „Când Luceafărul cere de la Demiurg moartea, se exprimă în fond un paradox, căci în ultimă analiză el pretinde «viața», ca preț în schimbul eternității morții” (Negoïtescu, 1980: 46). Aprecierea lui Negoïtescu este aici aperceptivă, deoarece privește din perspectiva viziunii duale comune, ca opoziție viață–moarte. Luceafărul se află în afara vieții și, implicit, a morții, iar cererea sa vizează intrarea în viață și, implicit, în moarte, într-o realitate care nu mai poate primi epitetul metaforic al palorii.

3.3. Pal/ palid ca epitet metaforic în poezia postumă

Din poezia postumă se remarcă corespondența dintre lumina pală a lunii și fruntea pală a poetului în *Când...*, poezie din 1866: „Când luna aruncă o pală lumină” – „Și fruntea mea pală pe pieptu-ți așezi” (Eminescu, 1952: 18). De asemenea, „Un monarc cu fața pală” din *Cine-i?* nu poate fi situat decât în extra-existențial. Umbra copilei din *Povestea magului* – „un înger c-ochi verzi cu trăsurile pale”, „Înger cu aripi albe, ca marmura de pal”, „Să zboare unde partea-i cea jună, dulce, pală/ Plutește printre stele”, „Și fața cea pală i-o mângâie-n dor!” – se situează în aceeași zonă a ne-vieții și a ne-morții. Intrată în timpul mitic, ea are un statut existențial egal cu cel al magului, pe care „al vremilor curs vecinic nu-l poate turbura”. În sfera timpului mitic, *palid* se actualizează întotdeauna ca epitet metaforic cu sensul de ‘extra-existențial’: „Un înger-rege palid, cu fruntea-n diademă” (*Povestea*). Același sens se actualizează și în asociere cu poetul sau cu gândirea poetică, demiurgică: „Când somnul frate-al morții pe lume falnic zace/ Cu genele-i închise, cu visele-i de pace,/ Când palida gândire prin țara morții trece/ Și moaiă-n visuri de-aur aripa ei cea rece,/ Și cu acea aiasmă a lumii frunte-atinge/ Și-n creeri fantasie și-n suflet vis încinge”, „Și capete de geniu, când ard, când se inspiră,/ Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,/ Că ziua e aproape... Și palizii poeți/ Profeti-s plini de vise ai albei dimineți”, „A tale cânturi, palide bard/ Cu fruntea-n laur,/ Sînt stele-eterne ce-n ceruri ard/ Cu raze de aur” (*Mureșanu. Tablou dramatic*, 1869); „Par gânduri palide din visuri dalbe” (*Eco*).

Palid este actualizat ca epitet metaforic cu sensul de ‘extra-existențial’ în determinarea realităților ce se situează în timpul mitic: „Decebal se-arată

palid în fereasta naltă-ngustă”, „Decebal (palid ca murul văruiat în nopți cu lună)”, „Palid, adâncit ca moartea, ca o umbră stă în lună” (*Memento mori*). În *Povestea magului*, în afară de asocierea cu timpul mitic, avută în vedere mai sus, se adaugă asocierile cu universul creației poetice, care primește același atribut al extra-existențialului: „Magul: // Și cânt... [...]// La mijlocul de aer, în sfera de lumină,/ Din frunte-mi se retrage raza cea de cristal,/ Ea prinde chip și formă, o formă diafanină,/ Înger cu aripi albe, ca marmura de pal.// Și se coboară palid pe drumul razei sale/ Și se coboară – alene, cu cântecu-mi l’invoc/ Și haine argintie coprind membrele sale,/ Prin păru-i flori albastre, pe frunte-o stea de foc”.

4. Precizări asupra sensului ‘extra-existențial’

Sensul metaforic ‘extra-existențial’ al epitetului *pal/ palid* în lirica eminesciană ar fi putut fi glosat și prin „trans-existențial”, însă prefixul *trans-* ar putea fi asociat cu interpretări ale morții sau ale neființei ca „eliberare de existență”, și nu ca o „situație în afara existenței”. Extra-existențialul nu concordă cu conceptul depășirii existenței prin moarte, concept dominant în lirica eminesciană, însă frecvent raportat la „sensuri externe” în critica eminesciană, printre care sentimentul „mioritic”, blagianismul sau diverse perspective filozofice (vezi Marian, 2003). De asemenea, se diferențiază de conceptul identității între viață și moarte: „Pe căi bătute-adeșea vrea gândul să mă poarte/ S-asamăn între-olaltă vieță și cu moarte” (*Se bate miezul nopții...*) (vezi Barbu, 1991: 78-79, Oancea & Tasmovski de Ryck 2003: 417). Extra-existențialul nu presupune depășire, înălțare, intrare sau ieșire (prin raportare la dualitatea ființă–neființă, așa cum este cazul în *Mortua est!*), ci situarea în altă dimensiune, în afara dualității ființă–neființă. Conceptul se disociază de interpretări precum: „moartea nu este în gândirea lui Eminescu sfârșitul definitiv al existenței” (Marian, 2008: 180) sau „moartea este astfel înălțarea spre o lume vrăjită, mirifică [...], o lume din care esența angoasantă a sfârșitului a dispărut” (Oancea & Tasmovski de Ryck, 2003: 417). Acest sens se diferențiază de orice concept privind depășirea acestei dualități antagonice prin identitate (între ființă și neființă) sau prin includere (ființă în neființă). Într-un scurt articol publicat în 1943, Cioran afirmă că Eminescu n-ar fi avut decât viziunea duală:

„Eminesco a vécu dans l’invocation du non-être. Et cette invocation se déploie entre une sensation matérielle, qui est le *froid* de la vie, et une sorte de prière, qui en est l’aboutissement. La *Prière d’une Dace* [...] est un hymne à l’anéantissement. Il y demande la grâce de l’éternel repos [...]. Dans *Mortua est!* il se demande «Le tout n’est-il pas folie?» [...]. Eminesco n’a pas trouvé le subterfuge sublime de l’extase. Il s’élève de l’*intérieur de la mort* au-dessus de la vie” (Cioran, 2001: 13).

Perspectiva sa, printre puținele care prezintă calitatea de a fi neatinsă de biografism sau psihologism, ar trebui reconsiderată prin identificarea unui „extaz extra-existențial”, asimilat adesea creației poetice, identificat aici prin epitetul metaforic *pal/ palid*. O asemenea stare a gândirii poate fi recunoscută cu ușurință în versurile mai puțin „încifrate” dintr-un poem de tinerețe (1870-1872): „Dar de asupra-astei mulțimi pestrice/ De gânduri trecătoare, vezi departe/ Munții de vecinici gânduri ridicând/ A lor trufașă frunte către cer:/ Cu nepăsare ei privesc la toate/ Efemeridele ce trec în vale” (*O, te-nsenină întuneric rece*). Sensul epitetului metaforic *pal/ palid* nu intră sub incidența afirmației lui Noica, și anume că „s-a vorbit prea mult despre neființă la Eminescu” (Noica, 1992: 213), pentru că nu se află în sfera dualității ființă–neființă. În același timp, se poate spune că reprezintă o deschidere către universul poetic eminescian prin „simbolele și hieroglifile” încifrate în însăși creația poetică, și nu în artificiile criticii externe: „poezia nu are să descifreze, ci din contra, are să încifreze o idee poetică în simbolele și hieroglifile imaginilor sensibile” (Eminescu, 1980: 453).

5. Concluzii

Culorile constituie adesea obiectul criticii eminesciene, însă fără conturarea unei simbolistici a acestora. Astfel, nu lipsesc aprecieri de ordin general, exprimate stilizat, dar fără o identificare a valorii lor

(„De la gradația culorilor sau mai bine zis a valorilor, alb, argint, aur, raze, stele, foc, ca și de la simbolurile turturicăi albe, simbol ornitologic [sic!], la acela al copilului înger și al mamei intercesoare, la acela al mesei din mijlocul raiului, percepem însă o anumită linie directoare în imaginația artistului, exprimată într-o ascendență dinamică ascendentă a imaginilor, într-o metamorfoză neîncetată a lor pe măsura înaintării spre înălțime”, Dumitrescu-Bușulenga, 1989: 211),

alteori cu indicarea unei valori simbolice, dar fără o conturare a acesteia în cadrul creației eminesciene, așa cum apare în aprecierile dimensiunii acromatice lumină–umbră/întuneric la Ioana Em. Petrescu („Simbolistica luminii devine însă cu adevărat eminesciană în câteva pasaje ce depășesc nivelul alegoric al imaginii și ating stratul unor intuiții poetice originare – ca în monologul Geniului Luminii dezvăluind structura luminiscentă a unui cosmos solar”, Petrescu, 2002: 42) sau la Del Conte, care reiterează valori artistice generale

(„Două sunt aspirațiile ce se vădesc încă de la începuturile uceniciei sale artistice. Una este tendința de a exprima în termeni cromatici

concepte de valoare [s.a.]. ‘*Dalbe*’, adică luminoase și albe, îi străluceau în amintire speranțele tinereții [...]. Un rol particular este jucat, în scrierile sale de tinerețe, , în proză și în versuri, de alb, spre a exprima acel gust al «virginalului», care este un semn distinctiv și aproape obsesiv pentru o atât de mare parte din erotismul romantic [...]. De la simbolismul albului și al albastrului, pe care arta l-a consacrat în reprezentarea acelei «*Virgo virginum*», poetul se înalță la un prețiozism cromatic de un gust aproape fabulos [...]. În această direcție îi este maestră tradiția picturală bizantină”, Del Conte, 1990: 239-240).

Lirica și proza eminesciană permit identificarea unor valori specifice ale culorilor, așa cum bine a intuit Negoșescu în privința palorii. Simbolismului acesteia i se asimilează și termenul *vânăț*, conform exemplelor citate mai sus. În cazul termenului *sur* se poate vorbi de o valoare a ante-existențialității: „De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute/Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute” (*Scrisoarea I*), „Precum o floare ar ieși din surii/ Și morții munți, din piatra lor uscată”, „Cuvânt curat ce-ai existat, Eone,/ Când Universul era ceață sură...?” (*Fata-n grădina de aur*), „Într-o lume de neguri/ Trăiește luminoasa umbră/ Mai întâi scaldată/ În ceți eterne și sure” (*Într-o lume de neguri...*). În versurile ultimului poem citat Eminescu indică aproape explicit valori pentru *alb* (asociat existenței) și *albastru* (asociat cunoașterii geniului).

Sunt cunoscute și acceptate cuvintele lui Maiorescu (în *Eminescu și poeziile lui*) privind destinul de geniu înăscut al lui Eminescu, și anume că, indiferent de contextul existenței sale, „Eminescu rămânea același, soarta lui nu s-ar fi schimbat” (Maiorescu, 1966: 460), însă, dacă s-ar vorbi despre soarta operei sale, aceasta ar putea fi în continuare schimbată, multe dintre „simbolele și hieroglifile” ei așteptând încă să fie descifrate.

Referințe:

- Barbu, C. (1991). *Poezie și nihilism/ Poetry and nihilism*. Pontica: Constanța.
- Cioran, E. (2001). Mihail Eminescu. In „Apostrof”, XII/11 (p. 13).
- Del Conte, R. (1990). *Eminescu sau despre Absolut/ Eminescu or about Absolute*. Cluj: Dacia.
- Dumitrescu-Bușulenga, Z. (1989). *Eminescu. Viață, operă, cultură/ Eminescu. Life, work, culture*. București: Editura Eminescu.
- Eminescu, M. (1939). *Opere. I. Poezii tipărite în timpul vieții/ Works. I. Poems published during his lifetime*. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.

- Eminescu, M. (1943). *Opere. II. Poezii tipărite în timpul vieții./ Works. II. Poems published during his lifetime.* București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Eminescu, M. (1952). *Opere. IV. Poezii postume/ Works. IV. Posthumous poems.* București: Editura Academiei.
- Eminescu, M. (1980). *Opere. IX. Publicistică 1870-1877/ Works. IX. Journalistic texts 1870-1877.* București: Editura Academiei.
- Irimia, D.(1998). *Expresie, semnificație, sens/ Expression, meaning, sense.* In *Limbaje și comunicare. III. Expresie și sens/ Languages and communication. III. Expression and meaning* (pp. 134-143). Iași: Junimea.
- Irimia, D. (2012). *Limbajul poetic eminescian/ Eminescu's poetic language.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Irimia, D. (2014). *Studii eminesciene/ Eminescian studies.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Irimia, D. (2017). *Studii de stilistică și poetică/ Stylistic and poetry studies.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Irimia, D. (coord.) (2005, 2007). *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. I. Arte/ The dictionary of Eminescu's poetic language. Poetic signs and meanings. I. Arts.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Irimia, Dumitru (coord.) (2007). *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. II. Elemente primordiale/ The dictionary of Eminescu's poetic language. Poetic signs and meanings. II. Primordial elements.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Maiorescu, T. (1966). *Critice/ Critics.* București: Editura pentru Literatură.
- Marian, R. & Șerban, F. (2007). *Dicționarul Luceafărului eminescian/ Dictionary of Eminescu's Luceafărul.* București: Ideea Europeană.
- Marian, R. (2003). Romantism, duh eminescian, suflet românesc. Un sens specific al morții în universul poetic eminescian/ Romanticism, Eminescian spirit, Romanian soul. A specific meaning of the dead in Eminescu's poetry universe. In Rodica Marian, *Luna și sunetul cornului. Metafore obsedante la Eminescu/ The moon and the sound of the horn. Eminescu's obsessive metaphors* (pp. 17-55). Pitești: Paralela 45.
- Marian, R. (2008). Expresia textuală a rezolvării „crezului ambiguu” în *Mortua est!*/ The textual expression of the solution of the „ambiguous creed” in *Mortua est!*. In „Dacoromania”, serie nouă, XIII/2 (pp. 177-191).
- Moscal, D. (2018). Note despre reprezentarea timpului în lirica eminesciană/ Notes on the representation of time in Eminescu's lyric. In Irimia, Cristina & Moscal, Dinu (ed.), *Profesorul nostru, D. Irimia/ Our professor, D. Irimia* (pp. 237-251). Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Negoïțescu, I. (1980). *Poezia lui Eminescu/ Eminescu's poetry.* Iași: Junimea.
- Noica, C. (1992). *Introducere la miracolul eminescian/ Introduction to the Eminescian miracle.* București: Humanitas.
- Oancea, I. & Tasmovski de Ryck, L. (2003-2004). *Mortua est! și oximoronul de identitate ca figură textuală/ Mortua est! and the oxymoron of identity as a textual figure.* In „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza», Iași”.

secțiunea IIIe. Lingvistică, XLIX–L (*Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia*) (pp. 413-418).

Petrescu, I.Em. (2002). *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică/ Eminescu. Cosmological models and poetic vision*. Pitești: Paralela 45.

Vianu, T. (1937). *Poesia lui Eminescu/ Eminescu's poetry*. București: Cartea Românească.